

Pospíšil, Ivo

Dva autorské typy ruské klasiky a moderny

In: Pospíšil, Ivo. *Kapitoly z ruské klasické literatury : (nástin vývoje, klíčové problémy a diskuse)*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 133-136

ISBN 978-80-210-7277-0; ISBN 978-80-210-7280-0 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131645>

Access Date: 01. 04. 2025

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

14 Dva autorské typy ruské klasiky a moderny

Zatímco pro biograficko-psychologické metody v 19. století inspirované evropským romantismem byl autor stěžejní postavou literatury, v sociologických metodách tuto roli přejímaly spíše extra-literární faktory, zejména prostředí a újeji společnost, v imanentních sám text a jeho forma, tvar nebo struktura a v poststrukturalismu zase čtenářský pól literární komunikace. Postava autora se poněkud rozštěpila: je objektem zkoumání v úvodních kapitolách monografií, kde se „povinně“ líčí jeho život a s ním spojené psychologické kvality osobnosti jako preludium dalších výkladů o díle, nebo se stává předmětem samostatných, většinou materiálových a populárněvědeckých pojednání. K autorovi, který již přestal být studován jako součást artefaktu, se pociťuje jakýsi stydlivý vztah: je evidentní, že původcem literárního díla je jeho autor, ale jinak se otázka autora zúžila na problém autorství, eventuálně na doplňující, většinou dokumentární a archívní materiály, korespondenci apod., které „dokreslují“ samo dílo.⁴⁷ To nicméně nemění nic na důležitosti autora a nutnosti jeho studia, například ve smyslu autorského typu, neboť ten je ve vztahu k artefaktu nejvíce relevantní. Zdá se, že v poslední době se zájem o autora znovu v některých studiích objevil a že se posiluje.⁴⁸ Metodologickým problémem je jeho traktování, jeho artikulace. V tomto smyslu novou inspiraci přináší v podstatě především materiálová genetická studie petrohradské rusistky Ally Gračovové Alexej Remizov a staroruská kultura.⁴⁹ Autorka se v 70. letech zabývala ruskými kronikami počátku 20. století, kdy se zájem o staré žánrové útvary prohloubil: právě do té doby spadají také počátky tvorby Alexeje Remizova (Moskva 1877 – Paříž 1957), jeho odklon od revoluční ideologie, změna životního stylu a neskrývaný zájem o staroruskou literaturu, její témata a morfologii. Autorka rozdělila svoji práci na dvě velké kapitoly a řadu podkapitol, v nichž zkoumá jak prameny Remizovova uměleckého přístupu, tak genezi a transformaci staroruských textů, které se pod Remizovovými rukama změnily v novodobá podobenství. Monografie

47 Viz naši studii K typu autorské osobnosti v ruské literatuře (N. S. Leskov a A. M. Remizov). In: Umění teorie a Zdeněk Mathauser. Slavia, Slovanský ústav, Euroslavica 2000, s. 419–425, také in: Slavistika na křižovatce. Středoevropské vydavatelství a nakladatelství REGIONY, Edice Pulsy, Masarykova univerzita Brno 2003.

48 Viz Welt hinter dem Spiegel. Zum Status des Autors in der russischen Literatur der 1920er bis 1950er Jahre. Herausgegeben von Klaus Städtke, Akademie Verlag, Berlin 1998 Viz také naši rec. Slavia 1999, roč. 68, seš. 2, s. 377–379.

49 Viz Алла Грачева: Алексей Ремизов и древнерусская культура. Дмитрий Буланый, Санкт-Петербург 2000.

A. Gračovové patří k průkopnickým pracím, které se snaží detekovat spodní proudy literárního vývoje v hledání transformačních modelů, jež fungovaly mezi staroruskou a novoruskou či dokonce moderní literaturou⁵⁰. Nicméně práce má ještě další dvě dimenze: jednou je hluboké materiálové zakotvení, takže studii lze pokládat za shromáždění zcela nových a poprvé analyzovaných materiálů včetně korespondence, ruských a amerických archívů i policejních záznamů. Druhou dimenzí – jakýmsi bočním produktem – je (chtělo by se říci skoro namátková) analýza Remizovovy tvůrčí osobnosti, jak vyplývá zejména z první velké kapitoly *Исторические катаклизмы XX в. сквозь призму древнерусской культуры. Истоки творческого самоопределения*.

Již názvem první podkapitoly se autorka snad vědomě dotýká jiného autora, který s Remizovem souvisel nejen materiálem svých děl, ale i hlubšími prvky své umělecké existence – s Nikolajem Semjonovičem Leskovem (1831–1895) – *Чающий «нового мира»*: První redakce Leskovovy nejznámější románové kroniky Soborjane (Duchovenstvo sborového chrámu, čes. 1903, přel. A. G. Stín, vl. jm. Alois Augustin Vrzal, moderní variantu českého překladu názvu navrhovalů brněnský lingvista Roman Mrázek jako Služebníci chrámu) se totiž jmenuje *Чающие движения воды*. Obsahem první kapitoly je líčení rané fáze Remizovova života v Rusku, jeho cesty do zahraničí, vyhnanství a vnitřní přerod a také analýza sborníku *Лимонарь*, novely *Пятая язва* a textů založených na staroruských předlohách – *Слово о погибели русския земли а Соломон и Китоврас*. Druhá kapitola *Цикл «легенды в веках». Итоговый опыт эстети ческого самопознания* je cele věnována textovým transformacím z pozdější autorovy tvorby (mj. Савва Грудцын, Брунцвиг, Мелюзина, Бова Королевич, Тристан и Исольда, О Петре и Февронии муромских).

Již na počátku se rýsuje zajímavé utváření Remizovovy autorské osobnosti, které vtíravě připomíná životní dráhu N. S. Leskova (Remizovo tíhnutí k Leskovovi a leskovovská inspirace jsou v jeho díle zřejmé; jsou objektivní, ale i subjektivní, intencionální).

Nejistota ve sféře krásné literatury vedla Leskova k experimentu, k nasazování masek: předstírá, že povídku zapsal jako vyprávění neznámých lidí, přepracovává starší text, často se obrací k staroruským proložským legendám, pevně kotví v žánrové různorodosti. Nejistotu z přímého doteku literatury řeší vytvářením přechodového pásma, tedy jiného textu nebo textového trsu, jehož prizmatem nahlíží realitu. Stává se tak místy spíše upravovatelem, modifikátorem rozsáhlých textových podloží: od dramatických, často dobrodružných povídek s kriminální zápletkou se přesouvá ke klidnějším polohám toho, co je přirozené, co není konstruovatelné, co je dáno během života, lineárním nebo

50 Viz. И. П. Смирнов: *Художественный смысл и эволюция поэтических систем*. Москва 1977. И. П. Смирнов: *Диакронические трансформации литературных жанров и мотивов*. Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 4, Wien 1981. S. Mathauserová: *Cestami staletí. Systémové vztahy v dějinách ruské literatury*. Praha 1986.

cyklickým pojetím času. Nejistota je patrná ve sklonu k mystifikátorství, v zakrývání nepřijemných životních epizod.

Podobné rysy nacházíme také u A. Remizova, jak o nich na základě nových archívních dokumentů píše A. Gračovová, která zkoumala i policejní materiály o studentských nepokojích a opravila Remizovovy výroky o „náhodnosti“ jeho zatčení a vyhnanství, které opakuje naposledy také v memoárech *Иверень*: «Однако имеется еще один ‚независимый‘ источник, достаточно точно сохранивший сведения об отдельных вехах ремизовского ‚случайного десятилетия‘. Это документы Департамента полиции, с определенного времени фиксировавшие поступки, дела и помышления ‚личного почетного гражданина‘, бывшего вольнослушателя Московского университета А. М. Ремизова. Их включение в биографический контекст позволяет дешифровать некоторые грани ремизовской автобиографической легенды. 18 ноября 1896 г. Ремизов был арестован на студенческой демонстрации в память о событиях на Ходынском поле [...] По степени вины задержанные были разделены на три разряда, причем лица, отнесенные к первым двум, понесли наказания. В первый вошли ‚руководители беспорядков‘, степень вины которых усугублялась сведениями об их прежней политической неблагонадежности. Таких было 10 человек, и мерой наказания для них была определена ссылка в г. Пензу на два года под гласный надзор полиции или на три года на родину с последующим запрещением три года проживать в столицах. Ко второму разряду (‚подстрекатели и руководители‘, ранее не замеченные в политической неблагонадежности) был отнесен и Ремизов.»⁵¹. Autorka se dále zmiňuje o Remizovově cestě (předtím v létě 1896) do Vídně, Švýcarska a Mnichova, kde se v podstatě ztotožnil s ideologií sociální demokracie. Naopak vyhnanství v Ust'-Syl'sku a Vologdě (1900–1903) znamená pro něho velký přerod, opuštění revolučních východisek a orientaci na literární tvorbu. Tato léta jsou dobou Remizovova zrání, lásky, svatby, ale také hlubokého ponoru do ruské středověké literatury. První ruská revoluce ho již zastihla jako přesvědčeného odpůrce jakékoli revoluce, v níž vidí řádění zla (řada jeho textů založených na staroruském podloží jsou podobenství spojující éru ruských revolucí s nejtěžšími dějinnými okamžiky staré Rusi).

Jak v Leskovovi, tak v Remizovovi je komplex autodidaktů a s tím spojená snaha o kompenzaci: oba směřují k praxi, k řemeslu, k dovednosti. Leskov byl, jak známo, znalcem ikonomalby, starých náboženství, herezí, zajímal se o ekonomiku (jeho první publikací byl článek v kyjevských novinách o ceně, za kterou se ve městě prodávají novoruské překlady evangelií, psal o lihovarnictví apod.), Remizov se stal odborníkem na staroruskou literaturu a glagolici. V souvislosti s touhou po vzdělání jeho manželky se seznamuje s tehdejšími ruskými medievisty, mezi jinými s I. A. Šljapkinem (1858–1918, jeho otec byl

51 Алла Грачева: Алексей Ремизов и древнерусская культура. Дмитрий Буланый, Санкт-Петербург 2000, s. 15.

také venkovský samouk a kutil). Leskov i Remizov tíhnou k technologizaci života, chtějí patřit k zasvěceným, mít mimořádné znalosti. Pokud jde o literaturu, mají střídavé úspěchy a jejich cesta pokusů a omylů je hledáním vlastního tvůrčího rozpětí, prostoru, kde se mohou jako autoři plně realizovat. Je to cesta experimentu s jinými texty nebo vědomého prolínání cizích a vlastních textových vrstev, tedy metatextovost tvorby, která byla tehdy a ještě dlouho potom pokládána buď za nepůvodní, nebo v nejlepší případě za obcházení skutečného umění. Na druhé straně se tento způsob tvorby stával módou, středem obdivu zasvěcených nebo znalců. Jak uvedeno, budil zájem odborníků nebo vládních či politických kruhů (Leskov byl, jak známo, vyslán jako vládní zmocněnec do Pobaltí, aby podal zprávu o životě starověrců, dílo Remizova zaujalo lingvisty a medievisty).

Experimentální charakter tvorby obou autorů se ponejvíce projevoval v přetváření žánru. Zde si vytvářeli vlastní „genologickou nomenklaturu“. A. Gračová označuje takřka všechny Remizovovy žánrové modifikace jako zvláštní žánr většinou v rozpětí podobnosti, legendy, zpovědi apod., přičemž si všímá zejména Remizovovy schopnosti spojovat, prolínat, prostupovat, vytvářet syntetické žánrové útvary, nově spojovat lyriku a epiku aj.

Oba autoři vyrostli v literárních tradicích své doby a tak také začali tvořit, tedy v duchu toho, co bylo obvyklé: Leskov se pokoušel o atraktivní, napínavé, dobrodružné povídky „na cestách“, Remizov patřil k ruské moderně: to se projevilo v části jejich díla, například u Remizova v jeho románech. Současně se však i v tomto doteku toho, co bylo v jejich době obvyklé, objevují rysy neobvyklosti, které pak rozvíjeli. V jistém slova smyslu jdou proti proudu tehdy běžných literárních tvarů: Leskovovy antinihilistické romány obsahují zárodky kronikových struktur s uzavřenou lokalitou a lineárním časem, Remizovova prozaická díla, zejména romány, vytvářejí novou strukturu reflektující jiné pojetí světa. Oba autoři projevují naplněnost prostoru podivuhodnými bytostmi: odtud Leskovovi a Remizovovi diletanti, smolaři, podivíni, „spravedliví“, lidé, kteří mají nějakou utkvělou představu. Jestliže Leskov směřuje ke klidovým polohám kronikovým, které obvykle rámcují atraktivní skaz.

Typ autorské osobnosti, jaký představují Leskov a Remizov, není v ruské literatuře ojedinělý, resp. k němu občas tíhli i ti autoři, kteří v zásadě představují jiný autorský typ (Gorkij, Leonov, Fedin). Umělecká „nedostatečnost“, alespoň v rámci ustálených a tehdy převládajících kreativních modelů, vede často – jak známo – k snaze o kompenzaci, tedy k vytváření náhradního modelu, k experimentu, jímž se literatuře objevují nové cesty. Tíhnutí obou autorů k vidění světa skrze modifikovaný cizí text, jejich metatextovost se dnes stala opět moderní, resp. postmoderní: postupy, které šly záměrně a často vynuceně mimo hlavní proud, se v něm nyní znovu ocitají.